

SZENDE KATALIN

**MAGYAR VÁROSTÖRTÉNETI ATLASZ: FELADATOK,
EREDMÉNYEK, PERSPEKTÍVÁK**

A Magyar Várostartörténeti Atlasz jelen pillanatban – az ukrán atlasz-sorozat első, Lvivet bemutató kötetének közeljövőben várható megjelenéséig – az európai városatlasz-projekt legfiatalabb tagja.¹ Az előkészítést szolgáló első projektünket 2004-ben kezdtük meg,² az első kiadott atlasz pedig 2010-ben látott napvilágot a *Magyar Várostartörténeti Atlasz/Hungarian Atlas of Historic Towns* kétnyelvű sorozatában. Magyarország csatlakozását az európai történeti kutatás egyik legrégebben, az 1960-as évek vége óta futó programjához a történelmi körülmények és a személyes motivációk egyaránt segítették. Az előbbieket sorában mindenekelőtt a vasfüggöny lehullását kell említeni, amely – térképi forrásokról lévén szó – nemcsak a szabadabb kutatási lehetőségeket, hanem a katonai szempontból „érzékenynek” számító topográfiai információk korlátozás nélküli felhasználhatóságát is magával hozta. Ahogyan a Közép-Kelet-Európában kiadott városatlaszokat összegző térképről (1. ábra) is látható, Magyarországot az ezredforduló után szinte csupa olyan ország vette körül, ahol már megindult a történeti városatlaszok kiadása: Ausztria, a Cseh Köztársaság, Lengyelország, Románia és Horvátország tartozott ebbe a körbe.³

Ezek közül az országok közül Ausztria már 1982-től oszlopos tagja volt az atlaszkiadásnak, Lengyelország 1993-ban, a Cseh Köztársaság 1995-ben csatlakozott a programhoz. E két ország esetében a német atlaszkiadás, és mindezenekelőtt a müncheni Institut für vergleichende Städtegeschichte (Összehasonlító Várostartörténeti Intézet) játszott a döntő szerepet, nemcsak mintaként, hanem a kutatásokban tevélegesen is közreműködő partnerként. Ez az együttműködési készség történeti gyökerekre: a német lakosság sok százados jelenlétére, és az ez iránti történeti (és politikusi) érdeklődésre vezethető vissza. Délkeleti és

1 Az itt közölt ismertetés előadás formájában elhangzott az Ukrán Várostartörténeti Atlasz megjelentetését előkészítő tudományos konferencián Lvivben, 2013 áprilisában. A konferencián való részvételt és a Magyar Várostartörténeti Atlasz kiadását az OTKA K 81568 sz. pályázata támogatja.

2 Az első beszámoló a munka megkezdéséről: SZENDE 2006.

3 A közép-kelet-európai országok csatlakozásáról a programhoz tágabb keretek között: OPLL 2010., OPLL 2011., OPLL 2013. 3–29. p. és színes táblák 107–108. p.

1. ábra

délnyugati szomszédainknál az intézményes kapcsolatok jobbra közvetettek voltak, és egyebek mellett abban is megnyilvánultak, hogy a román, és főleg a horvát sorozat⁴ csak bizonyos eltérésekkel követi a Nemzetközi Várostörténeti Bizottság (Commission internationale pour l'histoire des villes) atlaszokkal kapcsolatos irányelveit.⁵

Magyarország késői csatlakozása előnyökkel és hátrányokkal is járt. Egyrészt természetesen nem tudunk olyan látványos eredményekkel büszkélkedni, mint a már régóta a programban részt vevő sorozatok, és tapasztalataink viszonylag korlátozottak. Másrészt viszont előnyünkre válhatott, hogy a nemzetközi sorozatot kiforrott, kidolgozott állapotában ismerhettük meg, tanulhat-

4 SLUKAN ALTIĆ 2013.

5 Az irányelvek történeti alakulásáról ld. EHBRECHT 2013. XXX–XXXVIII; CLARKE 2008.

tunk a többi vállalkozástól, és a legsikeresebb mintákat vehettük át tőlük. Az atlaszprogram ugyanis fennállásának mintegy 45 éves története alatt nemcsak technikai hátterét és küllemét illetően, hanem – és ez jóval fontosabb – kérdés-felvetéseiben, a városi tér problematikájának megközelítésében is alapvetően megváltozott.

Az európai atlaszprojekt kezdeményezőit ugyanis eleinte az a szándék vezette, hogy a térképek segítségével a feldolgozott városok ideális, általában középkori „alapításkori alaprajzát” rekonstruálják. Reményeiket a történeti kutatás számára az 1960-as években felfedezett kataszteri térképekre alapozták, amelyek a 18. század végétől voltak használatban az akkori, zömmel abszolutista berendezkedésű államok igazgatásában, elsősorban az adóztatás hatékonyabbá tétele érdekében. Legfőbb előnyük az volt, hogy pontos felmérések alapján, telek-, illetve parcellaszinten ábrázolták az egyes települések bel- és külterületét.⁶ Napjainkban, az egyre intenzívebb városrégészeti kutatások nyomán, valamint a történeti térképek forráskritikai módszertana kifejlődésének köszönhetően az akkori ideális cél megvalósítása egyre inkább illuzórikusnak, vagy legalábbis nehezen kivitelezhetőnek tűnik. Ez a felismerés, amelyet az elmúlt évtizedben egyre több, az atlaszok készítésében aktív szerepet játszó kutató megerősített, mégsem vezetett az atlaszprojekt feladásához, vagy marginalizálódásához. Ehelyett egy újfajta orientáció kialakítására, a munka céljának újrafogalmazására került sor. Egy mondatban összefoglalva: a historiográfia általános fejlődésének megfelelően a városatlaszok egy viszonylag konzervatív, morfológiai szempontú vállalkozásból a történeti kutatás egyik jelenkori irányzatának, a „térbeli fordulatnak” (spatial turn) a részévé váltak.⁷

Manapság a történeti városatlaszok egyre kevésbé tekinthetők a középkor kutatói kizárólagos felségterületének. Sokkal inkább olyan eszköztárak, amelyek a középkor mellett a kora újkor, az újkor, sőt, még a jelenkor komplex városi térszerveződésének kutatásához is segítséget nyújtanak. A városatlaszok szerkesztői, kutatói számára manapság már világos, hogy a városok alaprajza nemcsak (sőt, nem elsősorban) a középkori fejlődés „megkövült” lenyomatát hordozza magán, hanem a városi társadalom és gazdaság minden korszakának fejlődését egyaránt tükrözi, azzal aktív kölcsönhatásban alakult és alakul tovább ma is. Azt is világosan tükrözi az eddig megjelent több mint 500 atlasz, hogy az egyes városok nem egymástól elszigetelten alakulnak ki vagy változnak, hanem egymással is kölcsönhatásban állnak. Ezért az egymással összehasonlítható, egymás mellé helyezhető alaprajzok segítségével a regionális fej-

6 *Städteatlanten* 2013. Der Kataster című fejezet tanulmányai: 141–216. p.; továbbá SZENDE 2013a.

7 SIMMS 2013.; CLARKE 2013.

lódési mintázatokat is könnyebben megfigyelhetjük, és még az egyes városok alaprajzi változásait is könnyebben értelmezni tudjuk az összehasonlító vizsgálatok segítségével. Ennek a célnak az eléréséhez a térképek azonos léptéke (mindenekelőtt az alaptérképek 1:2500-ban megállapított méretaránya)⁸ – a szó konkrét és átvitt értelmében egyaránt – igen fontos követelmény.

A magyar kutatásban történeti városatlasz – vagy saját kifejezésével élve „városalaprajz-atlasz” kiadását Szűcs Jenő már 1966-ban, az Akadémia Történettudományi Bizottságának a várostörténet aktuális kérdéseivel foglalkozó vitauülésén felvetette. A korszak érdeklődésével összhangban figyelme elsősorban a városfejlődés kezdeti szakaszára összpontosult: „A magyar városfejlődés kezdeteinek, első szakaszainak vizsgálata, a várostípusok különválasztása, alapvető jegyeinek megállapítása (...) nem képzelhető el az elmélyült, komplex módszerekkel folytatott *városalaprajz-kutatások* [kiemelés az eredetiben] nélkül. (...) Hosszú idő óta hangoztatott elemi igénye a magyar várostörténeti kutatásnak egy városalaprajz-atlasz elkészítése.” – írta.⁹

Mégis további négy évtizedet kellett várni arra, hogy Szűcs kívánsága – legalább részben – teljesüljön. A 2000-es évek elején végre sikerült – az osztrák atlasz-munkacsoporttal, valamint a fent említett münsteri intézettel történt kapcsolatfelvétel után, a 2004 és 2008 közötti időszakban OTKA-pályázat (T 46866) keretében – beindítanunk a munkát. A projektet, amelyet az MTA Történettudományi Intézete fogadott be, 2007 novemberében bekövetkezett haláláig Kubinyi András akadémikus irányította, aki már korábban, a Nemzetközi Várostörténeti Bizottság tagjaként megismerkedett az atlaszszorozattal, és egyetemi oktatói munkájában is gyakran hivatkozott a külföldi példákra.¹⁰ Tőle a projekt lezárásáig a jelen sorok írója vette át a munkát.

Az első körben feldolgozásra kiválasztott városok listájának összeállításánál arra törekedtünk, hogy történeti és morfológiai szempontból egyaránt minél változatosabb sort állítsunk össze. A négy kijelölt város között így megtalálhatók voltak szabad királyi városok (Buda – Végh András feldolgozásában, Sopron – Jankó Ferenc, Kücsán József és Szende Katalin feldolgozásában) és mezővárosok (Kecskemét – B. Sárosi Edit feldolgozásában, Sátoraljaújhely – Tringli István feldolgozásában) is, földrajzi megoszlás szerint pedig hegyvidéki és alföldi, folyóparti és határszéli városok egyaránt. Buda esetében, amelynek feldolgozása nagy területénél és országos jelentőségénél fogva a legnagyobb munkát jelenti, elsőként csak az 1686-ig terjedő időszakot vettük fel a programba, amelyet majd a további pályázati ciklusokban követnek a későbbi időmet-

8 EHBRECHT 2013.; CLARKE 2008.

9 RÚZSÁS–SZÚCS 1966.

10 SZENDE 2008. 23–24. p.

szetek. Sopron és Sátoraljaújhely atlasza 2010-ben, illetve 2011-ben napvilágot látott,¹¹ Buda és Kecskemét atlaszának megjelentetése folyamatban van.

A projekt második szakasza 2010 és 2014 között a Közép-európai Egyetem koordinálásával további hat város feldolgozását tűzte ki céljául. A városok kiválasztásakor szándékaink szerint a földrajzi megoszlást és a tipológiai sokszínűséget is tovább bővítettük. A listára felvettünk két püspökvárost, Pécsset (Fedele Tamás és munkatársai feldolgozásában)¹² és Vácot (Mészáros Orsolya, majd Velladics Márta és munkatársai feldolgozásában), amelyek közül az első erősen kötődik a római előzményekhez, míg a második egyházi szempontból „zöldmezős beruházásnak” tekinthető. Harmadikként Kőszeg került be a sorba (Bariska István és munkatársai feldolgozásában), amely a nyugat-dunántúli, várral egybeépült középkori eredetű kisváros olyan típusát képviseli, amely szinte érintetlenül megtartotta kora újkori kiterjedését és léptékét; a negyedik kiválasztott város, Miskolc (Gyulai Éva feldolgozásában) ezzel szemben középkori földesúri mezővárosból a 19. század végén komoly iparvárossá alakult át. Szeged, a Dél-Alföld „fővárosa” (Blazovich László és munkatársai feldolgozásában), amelyet a Tisza és a Maros torkolata, és ezáltal az erdélyi só, valamint később a szerémségi bor és az alföldi marha kereskedelme tett fontos központtá, a teljes topográfiai átrendeződés ritka példája, hiszen a Tisza 1879. évi pusztító áradása után a korábbiaktól gyökeresen eltérő tervek alapján épült újjá. A második ciklusban folytatjuk Buda feldolgozását is, ezúttal az 1848-as forradalom kitöréséig (Simon Katalin munkája).

A városok kiválasztásánál fontos szempont volt az is, hogy lehetőleg rendelkezésre álljon az adott város történetének viszonylag friss, az elmúlt évtizedekben összeállított monográfiája. Az előző körben ugyanis, például Sátoraljaújhely esetében, komoly többletmunkát jelentett, hogy az atlasz elkészítéséhez a történeti fejlődés alapjait is tisztázni kellett. Komoly csalódást okozott azonban, hogy a meglévő városmonográfiák – Miskolc kivételével – kevés figyelmet fordítottak a városi helyrajz alakulásának bemutatására.¹³ Ezek az adottságok továbbra is szükségessé tették, hogy az atlaszok elkészítéséhez jelentős

11 *Magyar Várostörténeti Atlasz – Sopron; Magyar Várostörténeti Atlasz – Sátoraljaújhely*. Ld. a két kötetről H. Németh István és Czoch Gábor recenzióját az *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv* jelen kötetében.

12 Az atlasz kutatómunkájának eredményeként készült tanulmányok megjelentek: *Pécs topográfia* 2013.

13 *Szeged története* 1983–2010.; *Budapest története* 1973–1980.; *Vác története* 1983. Topográfiai szempontból igen hasznos adatokat tartalmaz: *Miskolc története* 1996–2007.; DINNYÉS et al. 1993. A *Pécs története* sorozat 2013-ban megjelent első és kiadás alatt álló további kötetei szintén kellő hangsúlyt helyeznek a topográfiára.

mennyiségű kiadatlan levéltári forrást használjunk fel, és a régészeti kutatások eredményeit is a maguk teljességében figyelembe vegyük.

A magyar várostörténeti atlaszok összeállításánál a Nemzetközi Várostörténeti Bizottság ajánlásait teljes mértékben figyelembe vettük, és hasznosítottuk az egyes nemzeti vagy regionális sorozatok pozitív példáját is. A forrásadottságokat tekintve a magyar sorozat az osztrák, cseh, román, és részben a horvát, illetve (Kis-Lengyelországot tekintve) a lengyel sorozatokhoz áll a legközelebb, mivel mindezek ugyanazt a fő forrást, az osztrák szakirodalomban „Franziseischer Kataster” néven ismert kataszteri felméréssorozatot veszik alapul. Magyarországon és az egykori Habsburg Monarchia Lajtától keletre eső területein a térképezési munkálatok nem I. Ferenc (1792–1835), hanem csak Ferenc József (1849–1916) uralkodása alatt zajlottak le. Az állam központosító törekvéseinek ez esetben is döntő szerepe volt a felmérés beindításában és lefolytatásában. Érdekes módon például Lviv/Lemberg kataszteri térképe ugyanúgy 1849-ből származik, mint az a királyi parancs, amely az év októberében – röviddel a szabadságharc leverése után – a magyarországi felmérés beindítását elrendelte.¹⁴ A munkálatok az ország nyugati határától kezdődtek, és az első várostérképek, pl. Sopron, Győr vagy Kőszeg felmérései 1856-ra készültek el. Az ország középső és keleti része ennél is később került sorra, Buda például csak 1872-ben, egy évvel Pesttel és Óbudával történt egyesítése előtt. Mivel azonban az iparosítás a monarchia keleti részén később és lassabban ment végbe, mint Csehországban vagy az osztrák örökös tartományokban, a 19. század második felében készült kataszteri felmérések is általában az iparosodás előtti városképet örökítették meg.

A kataszteri felmérés szelvényeit a kartográfiai munka keretében összeillesztjük és a nemzetközileg megkívánt 1:2500 méretarányra rajzoljuk át.¹⁵ (Az eredeti lépték a külterületek esetében 1:2880, azaz egy négyzetöl a térképen egy négyzethüvelynek felel meg, a közepes méretű városok belterületei esetében 1:1440, Buda esetében 1:720 volt.) A kataszteri felmérés utáni időszak fejlődését Sopron esetében egy 20. század eleji térkép 1:5000 léptékű reprodukciója képviseli, és a légi fotókat is ebben a méretarányban közöljük. 2013-tól a 20. századi városterület bemutatása is az atlaszok kötelező elemévé vált,¹⁶ így az újonnan kiadandó városok esetében több modern térkép reprodukciója

14 KAIN–BAIGENT 1992. 196–202. p.; SÁNDOR 1973.; PAPP-VÁRY 2002. 222–223. p.

15 A kartográfiai munkákat az első pályázati ciklusban Banyó Péter (Sopron), illetve a Fírbás Térkép Stúdió (Buda, Kecskemét, Sátoraljaújhely) végezte, Nagy Béla (MTA BTK TTI) kiegészítéseivel. A második ciklus második felétől az OTKA támogatása lehetővé tette saját kartográfus alkalmazását is, Szemerey Anna személyében.

16 OPLL 2012.

szerepel, amelyeket a nagy kiterjedés miatt technikai okokból csak 1:10 000 méretarányban lehetséges közzétenni. A városkörnyéket ábrázoló térképeket, miként az említett többi közép-európai sorozat esetében is, a Habsburg Monarchia 1. illetve 2. katonai felmérésének szelvényeiből (1763–85, illetve 1819–1869) jelöljük ki, amelyeket az eredeti 1:28 800 méretarányból 1:50 000-re rajzoltatunk át, hogy a regionális és geopolitikai összefüggések jobban érzékelhetők legyenek. A fejlődési fázisokat, a legtöbb másik atlasz sorozat technikai megoldásától eltérően, nem egyetlen összesített térképen, hanem fázisonként külön, egymás mellett mutattuk be, mert az összes periódus egyetlen térképen történő ábrázolását, a hozzájuk tartozó feliratokkal együtt, sok esetben kevésbé áttekinthetőnek éreztük.

Az itt felsorolt térképek alkotják az atlaszok térképanyagának „A” sorozatát, a kötelezően elkészítendő térképeket. Emellett a „B” sorozatban további tematikus térképeket közlünk, amelyek az egyes városok jellegétől, forrásadottságaitól és kutatottságától függően speciális társadalom-topográfiai vagy településmorfológiai kutatások eredményeit teszik közzé. Ezek közé tartozhat az önálló közigazgatási egységek, az épületek magasságának és építési idejének, a kézműves mesterségek és más foglalkozások művelőinek területi megoszlása. Mindezek a város térhasználatának különböző aspektusaira hívják fel a figyelmet. A harmadik, „C” sorozat történeti térképek, látképek, korabeli részletfelmérések reprodukcióit tartalmazza. A kartográfiai anyagot részletes topográfiai tanulmány kíséri, és a szöveges rész tartalmazza a „B” és „C” sorozatokhoz készült kommentárokat is. Mindezekhez, az ír atlaszok kitűnő példáját követve, egy tematikus beosztású történeti-topográfiai adattár járul. Ez a rész, habár összeállítása igen munka- és időigényes, nélkülözhetetlen alapot szolgáltat a helytörténeti és nagyobb léptékű összehasonlító várostörténeti kutatásokhoz egyaránt, és nagyban növeli az atlaszok használati értékét. A szöveges részt (az Adattár kivételével) két nyelven, magyarul és angolul is közreadjuk.

Tapasztalataink szerint a már megjelent és előkészítés alatt álló atlaszok a konkrét kartográfiai és szerkesztési munkán túl új lendületet adnak az érintett városok topográfiai kutatásához. Hozzájárulnak új régészeti, térképi és levéltári források felkutatásához, és a részletek szisztematikus és pontos feltárásának igénye révén új kérdések felvetéséhez, új összefüggések felismeréséhez vezethetnek. Az atlaszokban összefoglalt helyrajzi adatok a történeti kutatás és oktatás mellett a helyi lakosok és a közigazgatás számára is hasznosak lehetnek. Örömdetes módon különösen intenzív érdeklődéssel talákoztunk az építészek és a várostervezők részéről.

Alig néhány éve kezdődött meg Magyarországon a történeti városatlaszok közreadása. Hogyan tovább? A kutatás és szerkesztés munkája közben újra meg újra át kell gondolni a technikai feltételeket és a tudományos kapcsolódási pon-

tokat egyaránt, és a projektet a nemzetközi vállalkozással összhangban az új igényekhez és lehetőségekhez kell igazítani. Természetesen szükség van további városok kiválasztására és feldolgozására az ország területén, hogy a minta egyre reprezentatívabb, összehasonlítható vizsgálatokra alkalmasabb legyen. Azt is célszerű lenne nemzetközi együttműködés segítségével elérni,¹⁷ hogy Szlovákia a maga igen gazdag történeti városhálózatával ne maradjon fehér folt a közép-kelet-európai országok atlaszkiadásában. Több város esetében (pl. Pozsony, Kassa, Nagyszombat) adottak lennének a források és a személyi feltételek is közös szlovák–magyar projektek megvalósítására.

Az atlaszok digitális publikációját is minél előbb meg kell kezdeni. Írországhoz hasonlóan már most is mellékelünk minden kiadásra kerülő atlaszhoz egy CD-ROM változatot is, a jövő azonban (sőt, már a jelen is) az Internet-alapú publikációké. Ezzel a céllal 2012 júniusában Budapesten angol, cseh, ír, német, osztrák, román és magyar kollégák részvételével egy kerekasztaltanácskozást szerveztünk, ahol egy, az egész európai projektre kiterjedő web-alapú atlaszpublikáció lehetőségét, és az oda vezető lépéseket vitattuk meg. A münsteri kollégák, Daniel Stracke és Benjamin Hamann bemutatták a rövidesen nyilvánosan is hozzáférhető *staedtegeschichte.de* portált, amely megfelelő fejlesztéssel hozzáférésként szolgálhatna az összes európai városatlasz számára. Más központok, pl. a Lvivben működő Center for Urban History is több éves tapasztalattal rendelkezik várostérképek és -látképek közzétételével az intézmény honlapján.¹⁸ A digitális térképfeldolgozási technika folyamatos fejlődése, és mindenekelőtt a GIS történeti szempontú alkalmazása (a HGIS) az eredmények interaktív közreadását is lehetővé teszi, ami megsokszorozhatja az atlaszok felhasználásának lehetőségeit az oktatás különböző szintjein.

Az atlaszok számának és elérhetőségének folyamatos bővítése mellett felhasználásuk új útjait is „fel kell térképezni”. Mint fentebb említettem, az atlaszok bemutatóin és árusításakor, először kissé meglepő módon azt láthattuk, hogy a legnagyobb érdeklődés nem a történészek és levéltárosok, hanem az építészek, városmérnökök és a kulturális örökség védelmével foglalkozó hivatalok szakemberei részéről nyilvánult meg. Ez további érvként szolgálhat a modern kor anyagának nagyobb mértékű figyelembe vétele, valamint a régészeti és épületrégészeti kutatások eredményeinek fokozottabb integrálása mellett.

Mindezen erőfeszítések mellett is úgy vélem, hogy nekünk, történészeknek valamennyire „önzőknek” kell maradnunk, és az atlaszokban összegyűjtött gazdag tényanyagot a saját kutatásainkhoz is sokkal jobban ki kell használnunk.

17 Az európai atlaszszorozat megállapodás szerint a jelenlegi, és nem a történeti országhatárokat veszi figyelembe a publikációk szervezeti keretének kialakításánál.

18 <http://www.lvivcenter.org/en/lia/about/>

Hadd említsek zárásként néhány példát arra, hogyan lehetne az egyes városok anyagán elkezdett kutatásokat az atlaszok segítségével nemzetközi összehasonlító vizsgálatokká továbbfejleszteni. Az első ilyen példa az Annegret Simms által néhány évvel ezelőtt a városok és a(z) uralkodói hatalom témájában Dublinban összehívott tanácskozás volt. A konferencia fő kérdése az volt, hogyan alakították és uralták a mindenkorai hatalom képviselői a városi teret, hogyan tükröződnek mindezek a folyamatok a városok alaprajzában, és miként lehet ezt a városatlaszok segítségével nyomon követni.¹⁹ Egy másik lehetséges téma, amely az egyháztörténet és a szociális gondozás története iránti megnövekedett érdeklődésből indul ki, a kolostorok és ispotályok városon belüli elhelyezkedésének összehasonlító vizsgálatát tűzheti ki céljául. Már az eddigi, korlátozott mennyiségű példán elvégzett vizsgálatok is jelzik, hogy például a koldulórendi kolostorok helyszínének megválasztásánál lényegi különbségek figyelhetők meg Közép-Kelet-Európa és Nyugat-Európa városai között.²⁰ Végezetül hadd utaljak a 2013 februárjában Luxemburgban *Extra muros. Vorstädtische Räume in Spätmittelalter und früher Neuzeit* címmel megrendezett konferenciára, ahol a külvárosi tér és a városok határa állt a figyelem középpontjában. Itt kísérletképpen az első négy feldolgozott magyarországi város adatai alapján a városokban és közvetlen környékükön az iparosodás előtt létesített malmoknak a városi helyrajz egészéhez viszonyított elhelyezkedését, topográfiai szerepét mutattam be. Ez a téma nagyon izgalmas további kérdéseket vetett fel többek között a városok energiaellátásáról, természeti erőforrásokkal való gazdálkodásáról és az azokhoz való alkalmazkodásról, a városi iparok és mezőgazdaság viszonyáról, a rendszer üzemeltetőiről és hasznélvezőiről.²¹ Mindezekre a kérdésekre egy egész Európára kiterjedő összehasonlításban sokkal megalapozottabb, és talán saját korunkra nézve is releváns válaszok adhatók.

Ezekkel a példákkal, amelyek számát könnyen tovább gyarapíthatnánk, azt igyekeztem bemutatni, hogy milyen hálás és gondolatébresztő is lehet az atlaszok összeállításán végzett aprólékos és gyakran igen fáradságos munka. Minél szélesebb körre terjeszthető ki térben és időben is a példák sora, annál megbízhatóbb, sokrétűbb és érdekesebb módon adhatunk választ nemcsak a „hogyan-

19 A konferencia anyaga várhatóan 2014 folyamán jelenik meg: *Medieval Urban Form in Comparative Perspective: The Contribution of the Historic Towns Atlas*. Eds. Annegret Simms and Howard B. Clarke. Farnham, [2014].

20 PAULY 2007.; *Europäisches Spitalwesen* 2008.; SZENDE 2009.

21 http://www.uni.lu/universite/actualites/evenements/extra_muros_vorstaedtische_raeume_in_spaetmittelalter_und_fruher_neuzeit (letöltve: 2014.04.18). A konferencia anyagának tervezett megjelenése: *Extra muros. Vorstädtische Räume im Spätmittelalter und früher Neuzeit*. Hg. Martin Uhrmacher. Köln–Wien. Böhlau, [2014].

ra”, hanem a „miértre” is. Európa minden régiója, minden városa – az egykori vasfüggönyön innen és túl – lényeges új adatokkal, szempontokkal szolgálhat. Ezért olyan fontos, hogy minél több ország bekapcsolódjon, és mindannyiunk hasznára és örömeire folytatódjon a már folyamatban levő munka.

Hivatkozott irodalom

- Budapest* 1973–1980. *Budapest története II–III.* Főszerk.: GEREVICH LÁSZLÓ. Budapest, 1973–1980.
- CLARKE 2008. CLARKE, HOWARD B.: Joining the Club: a Spanish Historic Towns Atlas? *Imago Temporis. Medium Aevum*, II (2008) 27–43. p.
- CLARKE 2013. CLARKE, HOWARD BRIAN: Construction and Deconstruction. Components of an historic towns atlas methodology. In: *Städteatlanten*. 2013. 31–54. p.
- DINNYÉS et al. 1993. DINNYÉS ISTVÁN et al.: *A szobi és a váci járás.* Magyarország Régészeti topográfiája 9. Budapest, 1993.
- EHBRECHT 2013. EHBRECHT, WILFRIED: Atlasarbeit auf dem Weg. Eine Einführung: Bilanz und Perspektiven. In: *Städteatlanten*. 2013. VII–XLIII.
- Europäisches Spitalwesen* 2008. *Europäisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und Früher Neuzeit.* Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 51. Eds. MARTIN SCHEUTZ, ANDREA SOMMERLECHNER, HERWIG WEIGL and ALFRED STEFAN WEISS. Wien–München. 2008.
- KAIN–BAIGENT 1992. KAIN, ROGER J. P. – BAIGENT, ELIZABETH: *The Cadastral Map in the Service of the State: A History of Property Mapping.* Chicago, 1992. 196–202. p.

- Magyar Várostartörténeti Atlasz – Sopron* *Magyar Várostartörténeti Atlasz. Hungarian Atlas of Historic Towns. Vol. 1. Sopron.* Összeállította: JAN-KÓ FERENC, KÜCSÁN JÓZSEF, SZENDE JÓZSEF. Sopron, 2010.
- Magyar Várostartörténeti Atlasz – Sátoraljaújhely* *Magyar Várostartörténeti Atlasz. Hungarian Atlas of Historic Towns. Vol. 2. Sátoraljaújhely.* Írta és összeállította: TRINGLI ISTVÁN. Budapest, 2011.
- Miskolc története 1996–2007.* *Miskolc története. I–V.* Főszerk.: DOBROSSY ISTVÁN. Miskolc, 1996–2007.
- OPLL 2010. OPLL, FERDINAND: Der europäische historische Städteatlas. Projekt – Ziele – Leistungen. *Pro Civitate Austriae* neue Folge 15 (2010) 9–20. p.
- OPLL 2011. OPLL, FERDINAND: The European Atlas of Historic Towns. Project, Vision, Achievements. *Ler história*, No. 60 (2011) 169–182. p.
- OPLL 2012. OPLL, FERDINAND: Should the Historic Towns Atlases continue beyond the first Ordnance Survey? http://www.historiaurbium.org/english/Opll_Atlases%20beyond%201900_ENGLISH_SIMMS_24112012.pdf (letöltve: 2014. 04.18.)
- OPLL 2013. OPLL, FERDINAND: Die Stadt sehen. Städtealtanten und der Blick auf die Stadt. In: *Städteatlanten*. 2013. 3–29. p.
- PAPP-VÁRY 2002. PAPP-VÁRY ÁRPÁD: *Magyarország története térképeken*. Budapest, 2002.
- PAULY 2007. PAULY, MICHEL: *Peregrinorum, pauperum ac aliorum transeuntium receptaculum: Hospitāler zwischen Maas und Rhein im Mittelalter*. Stuttgart, 2007.
- Pécs topográfiaja 2013.* *Pécs topográfiaja a kezdetektől a 20. század elejéig.* Szerk.: FEDELES TAMÁS. Pécs, 2013.

- RÚZSÁS–SZÜCS 1966. RÚZSÁS LAJOS – SZÜCS JENŐ: A várostörténeti kutatás helyzete és feladatai. *Az MTA II. Osztályának Közleményei*, 15 (1966) 25–44. p.
- SÁNDOR 1973. SÁNDOR PÁL: *A birtokrendezési periratok*. Budapest, 1973. (Értekezések a Történettudományok Köreiből 69.)
- SIMMS 2013. SIMMS, ANNGRET: Paradigm Shift: from Town Foundation to Town Formation. The Scope of Historic Towns Atlases under the Crossfire of Archaeological Research. In: *Städteatlanten*. 2013. 217–232. p.
- SLUKAN ALTIĆ 2013. SLUKAN ALTIĆ, MIRELA: Approaches and methodological issues of the Croatian Historical Towns Atlas. In: *Städteatlanten*. 2013. 91–103. p.
- Städteatlanten* 2013. *Städteatlanten. Vier Jahrzehnten Atlasarbeit in Europa*. Hg. WILFRIED EHBRECHT. Köln–Weimar–Wien, 2013. (Städteforschung A 80.)
- Szeged története* 1983–2010. *Szeged története*. I–V. Főszerk.: KRISTÓ GYULA. Szeged, 1983–2010.
- SZENDE 2006. SZENDE KATALIN: Magyarország városainak történeti atlasza. Részvétel egy európai kutatási programban. *Műemlékvédelem*, 50 (2006) 228–232. p.
- SZENDE 2008. SZENDE KATALIN: Kubinyi András, a várostörténész. *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv*, III. (2008) 15–38. p.
- SZENDE 2009. SZENDE, KATALIN: „Sag mir, wo die Spitäler sind...” Zur Topographie mittelalterlicher Spitäler. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 117 (2009) 137–146. p.

- SZENDE 2013a. SZENDE KATALIN: Az eltűnt tér nyomában. Kataszteri térképek és várostopográfiai kutatások. Sopron és Győr példája. In: *Pécs topográfiája*. 2013. 11–40. p.
- SZENDE 2013b. SZENDE KATALIN: How Far Back? Challenges and Limitations of Cadastral Maps for the Study of Urban Form in Hungarian Towns. In: *Städteatlanten*. 2013. 153–190. p.
- Vác története* 1983. *Vác története*. I–II. Főszerk.: SÁPI VILMOS. Szentendre, 1983.